

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ТОЛКАЧОВА Анжеліка Сергіївна

УДК 373.3/5.018.3.011.3.–052: 37.064

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПОЗАУРОЧНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних наук

Луганськ – 2014

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Бердянському державному педагогічному університеті

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
КАНІШЕВСЬКА Любов Вікторівна
Інститут проблем виховання НАПН України,
завідувач лабораторії виховної роботи
в закладах інтернатного типу

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,
Чернишов Дмитро Олексійович
Донецький державний інститут здоров'я,
фізичного виховання і спорту Національного
університету фізичного виховання і спорту
України, завідувач кафедри педагогіки та
психології

кандидат педагогічних наук,
Яковлева Вікторія Анатоліївна
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
доцент кафедри педагогіки та теорії і методики
технологічної освіти

Захист відбудеться " 01 " липня 2014 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.06 у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України за адресою: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20-а, ауд. 215 другого навчального корпусу.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля за адресою: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20-а.

Автореферат розісланий "30" травня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Фунтікова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах сьогодення активізується увага до набуття людиною ключових компетентностей, покликаних забезпечити її орієнтацію в сучасному суспільстві, вироблення на засадах взаємоприйняття і взаєморозуміння єдиної стратегії конструктивної взаємодії з іншими людьми, програмування процесу спілкування з ними, долаючи сталі стереотипи поведінки. У цьому контексті актуалізується необхідність запровадження змісту виховання, який сприяв би оволодінню молодим поколінням однією із ключових компетентностей – комунікативною, – завдяки якій забезпечується здатність і готовність особистості встановлювати і підтримувати конструктивні міжособистісні контакти, передавати й отримувати у відповідь необхідну інформацію.

Важливим періодом формування комунікативної компетентності є молодший шкільний вік, коли в дитини проявляється прагнення виокремити своє «Я», протиставити себе іншим, висловити власну позицію стосовно інших людей, дістати від них визнання, посівши активне місце в різноманітних соціальних відносинах, де «Я» учня виступає нарівні з «Я» інших. У цей віковий період відбувається розгортання певної позиції дитини стосовно людей, що зумовлює появу можливості й необхідності реалізації накопиченого соціального досвіду в діяльності, адекватній загальному рівню особистісного розвитку. Тобто відбувається активне входження дитини в суспільство, оволодіння його нормами і правилами міжособистісної комунікативної взаємодії.

Особливого значення ці питання набувають для учнів молодшого шкільного віку – вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів, у яких більшість – це діти-сироти і діти з проблемних та матеріально незабезпечених сімей. Характерними рисами цих дітей є: деприваційний синдром, ригідність, зниження емпатії, явище «групової залежності», невпевненість у собі, комплекс неповноцінності, почуття самотності, схильність до нервових зривів, підвищена вразливість, недовіра до дорослих, агресивність, ускладнене (дефіцитне, дефектне, деструктивне) спілкування, відсутність навичок позаситуативної комунікації.

На розв'язання проблем забезпечення прав дитини, соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, спрямовані Конвенція ООН про права дитини (1997), Конституція України (1997), закони України «Про освіту» (1996), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про охорону дитинства» (2001), «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005), «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» (2009), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти (1996); Укази Президента України «Про затвердження комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві» (1998),

постанова Кабінету Міністрів України «Про поліпшення матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (1994), Державна цільова програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (2008).

Питання, пов'язані з психолого-педагогічними умовами виховання і засобами розвитку комунікативного потенціалу особистості, формування компетентності в спілкуванні стали предметом наукових розвідок А. Вербицького, Ю. Ємельянова, М. Зажирко, О. Касьянкової, М. Коця, Л. Петровської, В. Тернопільської та інших.

Вивченням методологічних проблем комунікативної компетентності займалися К. Абульханова-Славська, Г. Андреева, О. Бодальов, Ф. Бацевич, Л. Буєва, М. Василик, М. Каган, О. Леонтьєв, Б. Ломов, Е. Яценко та інші.

Специфічні риси вихованців шкіл-інтернатів досліджували Л. Галігузова, І. Дубровіна, Л. Канішевська, Б. Кобзар, Й. Лангмейєр, З. Матейчик, Л. Оліфіренко, А. Полянничко, А. Прихожан, З. Сафіна, Н. Толстих, Г. Улунова, І. Фурманов та інші.

Особливості спілкування молодших школярів шкіл-інтернатів стали предметом наукових пошуків І. Дубровіної, Л. Долинської, М. Лісіної, В. Мухіної, А. Прихожан, М. Симонової, Н. Толстих, Г. Улунової, Л. Шипіціної та інших.

Основні напрями та принципи організації навчально-виховного процесу в школах-інтернатах набули висвітлення в працях А. Бондаря, В. Вугрича, Л. Канішевської, Б. Кобзаря, В. Покася, Г. Покиданова, С. Свириденко, В. Слюсаренка, В. Яковлевої та інших; позаурочної діяльності – у доробку В. Вугрича, Ю. Гербеєва, О. Голуб, Л. Канішевської, Б. Кобзаря, В. Слюсаренка, В. Яковлевої та інших.

Однак поза увагою науковців залишився такий аспект, як формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

У процесі дослідження виявлені суперечності між:

- об'єктивною потребою сучасного суспільства в комунікативно компетентній особистості та нерозробленістю теоретичних і методичних основ її формування в умовах загальноосвітньої школи-інтернату;
- значним потенціалом позаурочної діяльності шкіл-інтернатів щодо формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку та його недостатнім використанням у практиці зазначених установ;
- необхідністю професійної підготовки вихователів шкіл-інтернатів до формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку та недостатньою розробленістю змісту, форм і методів такої діяльності.

Отже, актуальність проблеми і виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертації: **«Формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дослідження є складовою науково-дослідної теми кафедри педагогіки Бердянського державного педагогічного університету «Інноваційні технології в

підготовці сучасного вчителя» (протокол № 4 від 15.11.2007 р.).

Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні Вченої ради Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 7 від 29.01.2008 р.) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 2 від 26.02.2008 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів та експериментально перевірити їх ефективність.

Відповідно до теми і мети визначено такі **завдання дослідження**:

- проаналізувати стан розробленості проблеми в педагогічній теорії та практиці;
- уточнити сутність поняття «комунікативна компетентність» та визначити його структуру;
- визначити специфіку формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів;
- розробити критерії і показники та виявити рівні сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів;
- обґрунтувати та апробувати педагогічні умови формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Об'єкт дослідження – процес формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Для досягнення мети та вирішення поставлених задач використано комплекс **методів дослідження**:

теоретичні: аналіз і систематизація наукової літератури з проблеми дослідження для визначення об'єкта, предмета, мети дослідження, формулювання його завдань, уточнення сутності поняття «комунікативна компетентність» та визначення його структури; визначення специфіки формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів;

емпіричні: діагностичні (опитування, бесіди, тестування, анкетування, розв'язання проблемних ситуацій), опосередковане спостереження, експертна оцінка, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів, доведення доцільності обґрунтованих педагогічних умов формування комунікативної компетентності

учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів;

статистичні: методи математичної статистики для опрацювання результатів експериментальної роботи, визначення динаміки кількісних змін у рівнях сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

- обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів;
- охарактеризовано зміст компонентів комунікативної компетентності, критерії, показники та рівні її сформованості в учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів;

уточнено сутність поняття «комунікативна компетентність» як інтегративного особистісного утворення, яке забезпечує встановлення і підтримку контактів з іншими людьми для передачі певної інформації, базуючись на знаннях про етичні норми спілкування та ціннісному ставленні до них;

подальшого розвитку набули форми і методи роботи з формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в запровадженні в позаурочну діяльність шкіл-інтернатів комплексної методики діагностування рівнів сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів; змісту, форм і методів формування комунікативної компетентності дітей означеного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів (програма виховних годин «Крокуємо до комунікативної компетентності» та програма семінару для педагогів шкіл-інтернатів «Формуємо комунікативну компетентність»).

Матеріали і результати дисертаційної роботи можуть бути використані викладачами вищих педагогічних навчальних закладів для розширення змісту курсу лекцій, практичних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Теорія виховання», «Методика виховної роботи», для розроблення навчальних посібників з теорії і методики виховання, у практичній роботі педагогів шкіл-інтернатів, а також у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** у виховний процес Комунального закладу «Бердянська загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів» Запорізької обласної ради (довідка № 1277 від 11.07.2013 р.), Комунального закладу «Матвіївська загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів» Запорізької області (довідка № 1488 від 17.12.2012 р.), Мелітопольської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів № 1 Запорізької обласної ради (довідка № 471 від 06.12.2012 р.), Новомиколаївської загальноосвітньої школи-інтернату Запорізької області (довідка № 512 від 12.12.2012 р.), спеціальної школи-інтернату I–III ступенів № 15 м. Києва (довідка № 393 від 21.05.2013 р.), спеціалізованої школи-інтернату I–II ступенів № 14 м. Києва з поглибленим

вивченням предметів художньо-естетичного циклу (довідка № 129 від 22.05.2013 р.), Комунального закладу «Школа-інтернат II–III ступенів «Рівненський обласний ліцей» Рівненської обласної ради (довідка № 343 від 15.05. 2013 р).

Особистий внесок здобувача. У колективній монографії «Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів: теорія і практика» (у співавторстві з О. Голуб, Л. Бернадською, А. Грітчиною, Ю. Підборським, Ю. Поліщук, І. Сизоненко) автором уточнено сутність поняття «комунікативна компетентність» стосовно учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів; визначено специфіку формування комунікативної компетентності; розроблено критерії і показники та виявлено рівні сформованості комунікативної компетентності, обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки Бердянського державного педагогічного університету (2009–2013 рр.), на наукових, науково-практичних конференціях, форумах різних рівнів:

міжнародних: «Дитячі оздоровчі центри в умовах інноваційних проєктів сучасності» (Таганрог, 2008); «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2011), Першому Міжнародному педагогічному конгресі «Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи» (Одеса, 2011); «Соціум. Наука. Культура» (Київ, 2012), «Сучасна наука в мережі INTERNET» (Київ, 2012), «Сучасні тенденції в педагогіці та психології: новий погляд» (Одеса, 2012), «Наука. Теорія і практика» (Познань, 2012), «Сучасні проблеми та шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві та освіті 2012 » (Одеса, 2012), «Теоретичні і практичні наукові інновації» (Краків, 2013), «Перспективи розвитку наукових досліджень в 21 столітті» (Щецин, 2013), «Наука – від теорії до практики» (Сопот, 2013);

всеукраїнських: психолого-педагогічних Демиденківських читаннях: «Навчання, виховання та розвиток» (Бердянськ, 2009, 2010, 2011); II, IV, V Всеукраїнських Корфівських читаннях (Бердянськ, 2008, 2010, 2011), звітній науково-практичній конференції Інституту проблем виховання НАПН України (Київ, 11 квітня, 2013 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 32 публікаціях (з них 31 одноосібна), з яких: 1 колективна монографія, 9 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в науковому виданні РФ, 3 статті в інших наукових виданнях, 18 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (280 найменувань, із них 6 – англійською мовою), 13 додатків на 53 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 277 сторінок, із них 195 сторінок основного тексту. Робота містить 17 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, наукову новизну, методи і практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію й упровадження результатів дослідження, представлено відомості про публікації автора.

У **першому розділі** – «Формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів як педагогічна проблема» – здійснено аналіз досліджуваної проблеми в наукових джерелах; уточнено сутність поняття «комунікативна компетентність» та визначено його структуру; визначено специфіку формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Аналіз наукових джерел дав змогу виокремити три основні підходи до співвідношення спілкування і комунікації: ототожнення цих понять (М. Обозов, В. Семенов); розрізнення цих понять (Г. Андреева, М. Каган); розгляду спілкування як однієї із форм комунікативної діяльності (М. Василик, В. Кан-Калик, Г. Ковальов, М. Лісіна, А. Соколов).

Вагомий внесок у розкриття сутності комунікації зробили зарубіжні вчені (Е. Берн, Дж. Бівін, Д. Джексон, П. Вацлавик, Р. Рюнт, Ю. Хабермас). В основу більшості праць, присвячених дослідженню цих питань, покладено вчення про комунікативний канал (виникнення наміру вступати в контакт, формулювання повідомлення, процеси вираження повідомлення в певному коді (мові), передача інформації в певній комунікативній ситуації, її сприймання та інтерпретація), виявлення причин інформаційних перекручень.

За своєю сутністю комунікативна компетентність – це досконале володіння навичками спілкування в будь-якому середовищі за різних обставин (М. Пентилюк); система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії в ситуації міжособистісної взаємодії (Ю. Жуков, Л. Петровська, П. Растянніков); здатність установлювати і підтримувати контакти з іншими людьми (В. Москаленко, М. Обозов); уміння розширювати (або звужувати) коло спілкування, спілкуватися на різних рівнях довіри, розуміти і бути зрозумілим партнерами у спілкуванні (Т. Кобзар, Л. Петровська); привласнення етичних норм, що регулюють міжособистісні та внутрішньоособистісні соціальні позиції, позитивний досвід соціальної взаємодії (В. Краєвський, А. Хуторський); складний феномен, що містить знання, вміння і навички, які забезпечують передачу інформації від одного суб'єкта до іншого завдяки контактуванню, дотриманню етичних норм і правил міжособистісної взаємодії (Н. Майструк, А. Кабанцова, Л. Цветкова).

Проведений аналіз наукової літератури засвідчує наявність двох основних підходів до розкриття сутності комунікативної компетентності.

Представники першого з них (М. Вятютнев, Д. Ізаренков та інші) розглядають комунікативну компетентність як здатність використовувати

мовлення в тій чи іншій сфері спілкування.

Другий підхід до визначення сутності комунікативної компетентності пов'язаний з працями О. Казарцевої, О. Леонтьєва, Ю. Федоренко та інших, у яких комунікативна компетентність визначається через поняття «знання, вміння та навички». В узагальненому вигляді погляди цих дослідників на феномен комунікативної компетентності можна представити таким чином: комунікативна компетентність – це знання про мову, уміння й навички застосовувати ці знання в мовленні відповідно до різних ситуацій спілкування.

Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження надав змогу уточнити сутність поняття «комунікативна компетентність» як інтегративного особистісного утворення, яке забезпечує встановлення і підтримку контактів з іншими людьми для передачі певної інформації, базуючись на знаннях про етичні норми спілкування та ціннісному ставленні до них.

Встановлено основні структурні компоненти комунікативної компетентності: когнітивно-регулятивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний.

Когнітивно-регулятивний компонент забезпечує оволодіння учнями молодшого шкільного віку знаннями щодо правил спілкування, завдяки яким організовується і реалізується ефективна комунікативна взаємодія, створюється досвід спілкування, усвідомлюються особистісні якості, наявність яких сприяє не тільки залученню до комунікації, а й розумінню її важливості для успішної організації взаємодії людей, їхнього взаємоприйняття і взаємозбагачення.

Емоційно-мотиваційний компонент розкриває змістовий простір особистості, систему ставлень, яка спрямовує психічну активність людини на задоволення наявних потреб. Це „інтегральна система вибіркового свідомого зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності” (В. М'ясищев), яка визначає форми ставлення дитини до себе, інших людей, світу загалом. Важливість цього складника комунікативної компетентності зумовлена також тим, що дитина переживає й організовує свою поведінку, в тому числі й комунікативну, реагуючи на зовнішні подразники своїм унікальним стилем.

Діяльнісно-практичний компонент забезпечує актуалізацію знань і ставлень особистості, дає дитині змогу перебудовувати знання, застосовувати їх відповідно до ситуації, переносити в нові обставини міжособистісної комунікації.

Школа-інтернат – навчально-виховний заклад (закритий, напівзакритий), на який покладається завдання забезпечити належні умови для проживання, різнобічного розвитку, навчання і виховання, лікування й оздоровлення, реабілітації дітей-сиріт та дітей із проблемних і матеріально незабезпечених сімей (Л. Канішевська, Б. Кобзар).

Визначено специфіку формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів. Вона зумовлена:

– перебуванням дітей у закритих корпоративних колективах, де сфера їх спілкування обмежена; заорганізованість життєдіяльності, жорстка регламентація дій учнів, гіперопіка вихованців, вимушена адаптація до великої

кількості однолітків, відсутність індивідуального підходу; зниження інтимності та довірливості, емоційна спрощеність спілкування, дефіцит можливості встановлення міцних та довготривалих взаємовідносин дитини з визначеним дорослим;

– наявністю деприваційного синдрому, явищем «групової залежності», ригідністю, зниженням емпатії, почуттям самотності, підвищеною вразливістю, агресивністю, недовірою до дорослих, патологічними відхиленнями у стані здоров'я, орієнтацією поведінки на покроковий контроль з боку педагогів, на пристосування тощо.

– відсутністю у вихованців шкіл-інтернатів навичок позаситуативного спілкування, наявністю всіх різновидів ускладненого спілкування: дефіцитного, дефектного, деструктивного, серед яких визначальним є дефіцитне.

У **другому розділі** – «Стан сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів» – визначено критерії та показники сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів; представлено методику, хід та результати констатувального етапу дослідження, визначено рівні сформованості в учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів комунікативної компетентності.

Відповідно до визначених компонентів обґрунтовано *критерії* сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів: обізнаність із правилами спілкування і способами їх реалізації; прийняття правил спілкування; дотримання правил спілкування.

Показники критерію «обізнаність із правилами спілкування і способами їх реалізації»: знання про правила вербального й невербального спілкування; знання про способи застосування правил спілкування у процесі взаємодії з іншими людьми; адекватне розуміння різних ситуацій спілкування.

Показники критерію «прийняття правил спілкування»: ціннісне ставлення до правил спілкування; орієнтація на діалогічну взаємодію з іншими людьми на засадах взаєморозуміння й емпатії.

Показники критерію «дотримання правил спілкування»: уміння дотримуватися вербальних і невербальних правил спілкування в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії; встановлювати конструктивні комунікативні контакти з іншими людьми.

За допомогою критеріїв і показників визначено й охарактеризовано рівні сформованості комунікативної компетентності в учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів: конструктивно-діалогічний, конструктивно-ситуативний, егоцентричний.

Молодші школярі з *конструктивно-діалогічним* рівнем сформованості комунікативної компетентності мають ґрунтовні знання про правила вербального і невербального спілкування, способи їх застосування у процесі взаємодії з іншими людьми; проявляють стійке ціннісне ставлення до правил спілкування, постійно орієнтуються на діалогічну взаємодію з іншими на засадах взаєморозуміння й емпатії; володіють уміннями самостійно

дотримуватися вербальних і невербальних правил спілкування в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії, вміннями встановлювати і розвивати конструктивні комунікативні контакти з іншими людьми.

Конструктивно-ситуативний рівень сформованості комунікативної компетентності притаманний учням молодшого шкільного віку, які мають несистематизовані знання про правила вербального і невербального спілкування, способи їх застосування у процесі взаємодії з іншими людьми; проявляють загалом позитивне ставлення до правил спілкування, ситуативну орієнтацію на діалогічну взаємодію з іншими людьми на засадах взаєморозуміння й емпатії; за наявності авторитетної зовнішньої інстанції або, керуючись прагматичними мотивами, виявляють уміння дотримуватися вербальних і невербальних правил спілкування в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії й уміння встановлювати і розвивати конструктивні комунікативні контакти з іншими людьми.

Для учнів з *егоцентричним* рівнем сформованості комунікативної компетентності характерні фрагментарні знання про правила вербального і невербального спілкування, способи їх застосування у процесі взаємодії з іншими людьми; байдуже або негативне ставлення до правил спілкування, незорієнтованість на діалогічну взаємодію з іншими людьми на засадах взаєморозуміння й емпатії; неволодіння вміннями дотримуватися вербальних і невербальних правил спілкування в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії й уміннями встановлювати і розвивати конструктивні комунікативні контакти з іншими людьми, можуть вдаватися до асоціальних проявів.

Для експериментального визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів підібрано комплекс діагностичних методів: усне опитування, бесіди, розв'язання проблемних ситуацій, карткові методики: «Виявлення рівня розвитку комунікативних здібностей», «Встановлення розуміння молодшими школярами однолітка», «Уявлення молодших школярів про способи прояву свого ставлення до однолітка», «Вирішення проблемних ситуацій комунікативної взаємодії»; тест «Рукавички» (Г. Цукерман); опитувальник «Характер прояву емпатійних реакцій і поведінки в дітей» (А. Щетинников); розроблено авторські анкети: «Прояв дитиною інтересу до інших людей та спілкування з ними», «Вивчення особливостей спілкування молодших школярів» (для вихователів); адаптовано методику «Правила взаємодії з однолітками» (Г. Лаврентьева, Т. Титаренко), «Спостереження за дітьми» (Н. Павлюченко).

Констатувальним етапом експерименту було охоплено 278 учнів початкової школи та 60 педагогів шкіл-інтернатів Бердянської загальноосвітньої школи-інтернату І–ІІІ ступенів Запорізької області, Комунального закладу «Матвіївська загальноосвітня школа-інтернат І–ІІІ ступенів» Запорізької області, спеціальної школи-інтернату І–ІІІ ступенів № 15 м. Києва, Мелітопольської загальноосвітньої школи-інтернату І–ІІІ ступенів № 1 Запорізької обласної ради, Новомиколаївської загальноосвітньої школи-інтернату І–ІІІ ступенів Мелітопольського району Запорізької області.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що значна більшість учнів молодшого шкільного віку виявили егоцентричний рівень сформованості комунікативної компетентності – 68,70 % молодших школярів; конструктивно-ситуативний рівень – 27,85 % молодших школярів; конструктивно-діалогічний рівень – 3,45 % молодших школярів.

Для виявлення причин такого стану було проведено анкетування вихователів шкіл-інтернатів (авторська анкета), індивідуальні бесіди, цілеспрямовані педагогічні спостереження.

Проведений констатувальний етап дослідження засвідчив, що більшість вихователів шкіл-інтернатів не володіє достатніми знаннями з питань формування комунікативної компетентності; робота має переважно формальний, епізодичний характер. Для значної кількості педагогів характерний авторитарний стиль спілкування з дітьми.

Аналіз й узагальнення результатів констатувального етапу експерименту засвідчили необхідність посилення уваги до даної проблеми, зокрема теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

У **третьому розділі** – «Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів» – обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; наведено основні результати дослідження.

Педагогічними умовами формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів визначено такі:

- методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до формування комунікативної компетентності в молодших школярів для забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
- змістове і методичне забезпечення формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів;
- залучення молодших школярів шкіл-інтернатів до різних видів спільної діяльності як засобу активізації міжособистісного спілкування.

Для проведення формувального етапу експерименту було сформовано експериментальну і контрольну групи.

Перевірка ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів відбувалася в експериментальній групі, до якої входило 137 молодших школярів та 15 педагогів Мелітопольської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів № 1 Запорізької обласної ради, спеціальної школи-інтернату I–III ступенів № 15 м. Києва,

Новомиколаївської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Мелітопольського району Запорізької області. Контрольну групу склав 141 учень Бердянської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Запорізької області, Матвіївської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів.

Методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до формування комунікативної компетентності в молодших школярів для забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії здійснювалася під час проведення семінару «Формуємо комунікативну компетентність». Вихователів початкових класів було ознайомлено з результатами діагностики; у рамках семінару було впроваджено лекції: «Сутність і структура комунікативної компетентності молодших школярів», «Форми і методи формування комунікативної компетентності молодших школярів шкіл-інтернатів»; проведено інтерактивні заняття «Специфіка формування комунікативної компетентності в молодших школярів шкіл-інтернатів», «Діагностика рівнів сформованості комунікативної компетентності в учнів початкових класів шкіл-інтернатів», «Психологічні основи педагогічного спілкування», «Структура педагогічного спілкування».

Змістове і методичне забезпечення формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів відбувалося шляхом упровадження розробленої нами програми виховних годин «Крокуємо до комунікативної компетентності», основні завдання якої передбачали: розширення когнітивної сфери учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів щодо знання правил спілкування та способів їх реалізації; сприяння адекватному розумінню вихованцями різних ситуацій спілкування; виховання в учнів молодшого шкільного віку ціннісного ставлення до правил спілкування; орієнтація на діалогічну взаємодію з іншими людьми на засадах взаєморозуміння та емпатії; формування умінь дотримуватися вербальних і невербальних правил спілкування в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії, умінь встановлювати і розвивати конструктивні комунікативні контакти з іншими людьми.

Робота проводилася як із усім класом (фронтальна форма роботи), так і з групами молодших школярів, які створювалися на основі гетерогенного принципу. Це давало змогу активізувати їх до міжособистісної комунікативної взаємодії, випробовувати здобуті теоретичні знання. З учнями молодшого шкільного віку, які належали до низького рівня сформованості комунікативної компетентності, за необхідності проводилися індивідуальні консультації.

Поряд із традиційними бесідами, розповідями використовували вправи (вироблення вмінь вербальної та невербальної комунікації, відпрацювання вмінь активного слухання, прояву емпатії), рольові ігри (закріплення знань молодших школярів щодо правил спілкування), творчі завдання на узгодження спільної діяльності, репрезентації різних видів інформації, інсценізації реальних ситуацій комунікативної взаємодії тощо.

Залучення молодших школярів шкіл-інтернатів до різних видів спільної діяльності як засобу активізації міжособистісного спілкування відбувалося через такі її види, як-от: ігрова, громадсько-соціальна та художньо-естетична. Основними формами організації позаурочної діяльності з формування

комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку обрали: програму виховних годин, колективні творчі справи («Прикрасимо наше подвір'я», «Наші сусіди-першокласники», «Будемо ввічливі», «Чергові»), екскурсії, ігри, інсценізації, свята, концерти, конкурси, відзначення дня іменинника, спільні трудові справи, вікторини, оформлення тематичного стенду, виставка малюнків тощо.

Одержані результати дослідно-експериментальної роботи представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

**Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетентності
учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів**

Рівні сформованості комунікативної компетентності	Експериментальна група (137 учнів)				Динаміка	Контрольна група (141 учень)				Динаміка
	До початку формувального етапу експерименту		Після закінчення формувального етапу експерименту			До початку формувального етапу експерименту		Після закінчення формувального етапу експерименту		
	осіб	%	осіб	%		%	осіб	%	осіб	
Конструктивно-діалогічний	5	3,65	21	15,33	+11,68	5	3,55	7	4,96	+1,41
Конструктивно-ситуативний	35	25,55	74	54,01	+28,46	34	24,11	42	29,79	+5,68
Егоцентричний	97	70,80	42	30,66	−40,14	102	72,34	92	65,25	−7,09

Одержані результати засвідчили істотне зростання кількості учнів молодшого шкільного віку із конструктивно-діалогічним і конструктивно-ситуативним рівнями сформованості комунікативної компетентності в експериментальній групі в порівнянні з контрольною. Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів в експериментальній групі для конструктивно-діалогічного рівня становила +11,68; для конструктивно-ситуативного рівня – +28,46; для егоцентричного рівня – – 40,14.

В експериментальних групах збільшилась кількість молодших школярів, які володіли ґрунтовними знаннями про правила вербального і невербального спілкування, способами їх застосування у процесі взаємодії з іншими людьми; у них спостерігалось стійке ціннісне ставлення до правил спілкування, вони орієнтувалися на діалогічну взаємодію з іншими; самостійно виявляли вміння застосування правил спілкування в ситуаціях міжособистісної взаємодії, встановлення і розвитку конструктивних комунікативних контактів з іншими людьми.

У контрольній групі аналогічні позитивні зміни не зафіксовано. Динаміка конструктивно-діалогічного рівня сформованості комунікативної

компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів становила +1,41; конструктивно-ситуативного рівня – +5,68 та егоцентричного рівня – 7,09.

Отже, здобуті результати засвідчили ефективність запропонованих педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та практичне розв'язання проблеми формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів, що знайшло відображення в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів, що дало змогу зробити такі *висновки*:

1. Аналіз наукових джерел дозволив установити відсутність однозначних поглядів на сутність комунікативної компетентності. Однак усі дослідники однастайні в тому, що за своєю сутністю цей феномен є складним й охоплює знання, вміння й навички, які забезпечують передачу інформації від одного суб'єкта до іншого завдяки встановленню ефективного контактування, дотриманню відповідних норм і правил міжособистісної взаємодії.

2. Уточнено сутність поняття «комунікативна компетентність» як інтегративного особистісного утворення, яке забезпечує встановлення і підтримку контактів з іншими людьми для передачі певної інформації, базуючись на знаннях про етичні норми спілкування та ціннісному ставленні до них.

Встановлено основні компоненти в структурі комунікативної компетентності: когнітивно-регулятивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний.

3. Визначено специфіку формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів, пов'язану з перебуванням дітей в закритих корпоративних колективах, де сфера їх спілкування обмежена; наявністю дериваційного синдрому, явищем «групової залежності», підвищеною вразливістю, недовірою до дорослих; відсутністю навичок позаситуативного спілкування, наявністю всіх різновидів ускладненого спілкування: дефіцитного, дефектного, деструктивного, серед яких визначальним є дефіцитне.

4. Охарактеризовано критерії, відповідні показники сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів: обізнаність із правилами спілкування і способами їх реалізації; прийняття правил спілкування; дотримання правил спілкування; визначено рівні сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів: конструктивно-діалогічний, конструктивно-ситуативний, егоцентричний.

Установлено, що на початку формувального етапу експерименту найбільша кількість молодших школярів шкіл-інтернатів (70,80% учнів ЕГ та 72,34% КГ) виявила егоцентричний рівень сформованості комунікативної компетентності, 25,55% вихованців ЕГ та 24,11% КГ – конструктивно-ситуативний рівень, 3,65% учнів ЕГ та 3,55% КГ – конструктивно-діалогічний рівень.

5. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів, а саме:

- методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до формування комунікативної компетентності в молодших школярів для забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
- змістове і методичне забезпечення формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів;
- залучення молодших школярів шкіл-інтернатів до різних видів спільної діяльності як засобу активізації міжособистісного спілкування.

Стабільна динаміка підвищення рівнів сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів експериментальної групи свідчить про педагогічну доцільність і ефективність теоретично обґрунтованих та експериментально перевірених педагогічних умов формування комунікативної компетентності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Подальшого вивчення і розвитку потребують такі питання: формування комунікативної компетентності в учнів шкіл-інтернатів інших вікових груп (молодші підлітки, старші підлітки); здійснення спеціальної підготовки вихователів шкіл-інтернатів із питань формування комунікативної компетентності в учнів молодшого шкільного віку, підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів із цієї проблеми.

Результати дисертаційного дослідження відображено у таких **публікаціях** автора:

Монографії:

1. Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів: теорія і практика: колективна монографія / Бернадська Л. В., Голуб О. В., Грітчина А. І., Підборський Ю. Г., Поліщук О. В., Сизоненко І. Г., Толкачова А. С. / [кер. авт. кол. О. В. Голуб]. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. – 362 с.

Статті в наукових фахових виданнях:

2. Толкачова А. С. В. Сухомлинський про роль спілкування у становленні особистості молодшого школяра / А. С. Толкачова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). –

2009. – Вип. 1. – С. 38–45.
3. Толкачова А. С. Специфіка формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / А. С. Толкачова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 11. – С. 125–127.
 4. Толкачова А. С. Особливості формування комунікативної компетентності молодших школярів шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – 2012. – № 7. – С. 78–83.
 5. Толкачова А. С. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності молодших школярів шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2012. – Вип. 21. – С. 203–209.
 6. Толкачова А. С. Комунікативна компетентність особистості як психолого-педагогічна проблема / А. С. Толкачова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – 2013. – Вип. 1. – С. 252–257.
 7. Толкачова А. С. Методика впровадження системи виховних годин «Крокуємо до комунікативної компетентності» у позаурочну діяльність шкіл-інтернатів [Електронний ресурс] / А. С. Толкачова // Науковий вісник Донбасу. – 2013. – № 4 (24). – Режим доступу. – <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN24/index.htm>.
 8. Толкачова А. С. Спілкування – комунікація – комунікативна діяльність: спільне та особливе / А. С. Толкачова // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія. – 2013. – № 19. – С. 91–94.
 9. Толкачова А. С. Формування комунікативної компетентності молодших школярів: методика констатувального етапу дослідження / А. С. Толкачова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2013 – Вип. 39. – С. 242–247.
 10. Толкачова А. С. Дослідження проблеми формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2013. – № 6 (59). – С. 208–215.
 11. Толкачева А. С. Формирование коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности школ-интернатов / А. С. Толкачева // Альманах современной науки и образования. – 2013. – № 7. – С. 164–168.

Статті в інших наукових виданнях:

12. Толкачова А. С. Проблеми формування комунікативної компетентності: теоретичний аспект / А. С. Толкачова // Теоретико-практичні аспекти виховної роботи в закладах інтернатного типу. – 2008. – С. 43–47.

- 13.Толкачова А. С. Сутнісна характеристика поняття «комунікативна компетентність» / А. С. Толкачова // Теоретико-практичні аспекти виховної роботи в закладах інтернатного типу. – 2012. – Кн. 5. – С. 87–94.
- 14.Толкачова А. С. Подготовка воспитателей общеобразовательных школ-интернатов к формированию коммуникативной компетентности младших школьников / А. С. Толкачева // Сборник научных трудов Sword. – Выпуск 4. – Том 25. – 2012. – С. 55–63.

Публікації в збірниках матеріалів конференцій:

- 15.Толкачова А. С. Психолого-педагогический аспект воспитания младших школьников школ-интернатов в детских оздоровительных лагерях / А. С. Толкачова // Детские оздоровительные центры в условиях инновационных проектов современности: материалы I Международной научно-практической конференции (Таганрог, 19–21 сентября 2008 г.). – Таганрог: Таганрогский государственный педагогический институт, 2008. – С. 170–174.
- 16.Толкачова А. С. Теоретичний аспект позаурочної діяльності вихованців шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // Навчання, виховання та розвиток: матеріали Всеукраїнських психолого-педагогічних Демиденківських читань (Бердянськ, 12–13 березня 2009 р.). – Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет, 2009. – С. 62–64.
- 17.Толкачова А. С. М. О. Корф про особливості навчально-виховної роботи в земських школах / А. С. Толкачова // II Корфівські педагогічні читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Бердянськ, 13–14 листопада 2008 р.). – Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет, 2009. – С. 17–19.
- 18.Толкачова А. С. Психолого-педагогічні особливості учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // Навчання, виховання та розвиток: матеріали Всеукраїнських психолого-педагогічних Демиденківських читань (Бердянськ, 12 березня 2010 р.). – Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет, 2010. – С. 47–49.
- 19.Толкачова А. С. Формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку / А. С. Толкачова // IV Корфівські педагогічні читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Бердянськ, 13–14 травня 2010 р.). – Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет, 2010. – С. 50–52.
- 20.Толкачова А. С. В. О. Сухомлинський про роль спілкування у становленні учнів 1–4 класів шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // Навчання, виховання та розвиток: матеріали Всеукраїнських психолого-педагогічних Демиденківських читань (Бердянськ, 11–12 березня 2011 р.). – Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет, 2011. – С. 157–159.
- 21.Толкачова А. С. Теоретичні засади проблеми формування комунікативної компетентності / А. С. Толкачова // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 10–11 травень 2011 р.). – Луцьк: Волинський

- національний університет. – 2011. – Т. 1. – С. 243–244.
22. Толкачова А. С. Утілення ідей А. С. Макаренка у практику виховання сучасних шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи: матеріали Першого міжнародного педагогічного конгресу (Одеса, 30 червня – 2 липня 2011 р.). – Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, 2011. – С. 174–175.
 23. Толкачова А. С. Особливості ускладненого спілкування учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // V Корфівські педагогічні читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Бердянськ, 27–28 жовтня 2011 р.). – Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет, 2011. – С. 85–87.
 24. Толкачова А. С. Компетентність як проблема сучасної педагогічної науки / А. С. Толкачова // Соціум. Наука. Культура: матеріали Восьмої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 24–26 січня 2012 р.). – Київ, 2012. – Ч. 4. – С. 44–46.
 25. Толкачова А. С. Особливості організації позаурочної діяльності учнів 1–4 класів школи-інтернату / А. С. Толкачова // Сучасна наука в мережі INTERNET: матеріали Восьмої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 24–26 лютого 2012 р.). – Київ, 2012. – Ч. 2. – С. 59–61.
 26. Толкачова А. С. Гра як засіб виховання учнів 1–4 класів шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // Сучасні тенденції в педагогіці та психології: новий погляд: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 30–31 березня 2012 р.). – Одеса, 2012. – С. 77–78.
 27. Толкачова А. С. Робота в гуртках як одна із форм позаурочної діяльності учнів 1–4 класів шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // Наука. Теорія і практика: матеріали Міжнародної наукової конференції (Познань, 29–31 жовтня 2012 р.). – Познань, 2012. – Ч. 2. – С. 99–102.
 28. Толкачова А. С. Методичні засади діяльності вихователів шкіл-інтернатів щодо формування комунікативної компетентності молодших школярів / А. С. Толкачова // Теоретичні і практичні наукові інновації: матеріали Міжнародної наукової конференції (Краків, 29–31 січня 2013 р.). – Краків, 2013. – Ч. 1. – С. 52–53.
 29. Толкачова А. С. Шляхи підготовки вихователів шкіл-інтернатів до формування комунікативної компетентності учнів 1–4 класів / А. С. Толкачова // Перспективи розвитку наукових досліджень в 21 столітті: матеріали Міжнародної наукової конференції (Щецин, 27–28 лютого 2013 р.). – Щецин, 2013. – Ч. 1. – С. 14–16.
 30. Толкачова А. С. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності в учнів 1–4 класів шкіл-інтернатів у процесі позаурочної діяльності / А. С. Толкачова // Наука – від теорії до практики: матеріали Міжнародної наукової конференції (Сопот, 29–31 березня 2013 р.). – Сопот, 2013. – Ч. 1. – С. 68–169.
 31. Толкачова А. С. Формування комунікативної компетентності молодших школярів шкіл-інтернатів: результати формувального експерименту /

А. С. Толкачова // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України (Київ, 11 квітня 2013 р.). – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 3 – С. 268–271.

32. Толкачова А. С. Проблема сформованості комунікативної компетентності в учнів 1–4 класів шкіл-інтернатів / А. С. Толкачова // Наука и образование: история, тенденции, перспективы: материалы Седьмой международной научно-практической конференции (Донецк, 15–17 сентября 2013 г.). – Донецк, 2013. – № 16 (Т. 1). – С. 26–28.

АНОТАЦІЯ

Толкачова А. С. Формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2014.

Дисертація присвячена проблемі формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

У роботі проаналізовано стан розробленості проблеми в педагогічній теорії та практиці; уточнено сутність поняття «комунікативна компетентність» стосовно учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів і визначено її структуру; визначено специфіку формування комунікативної компетентності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; розроблено критерії, показники та виявлено рівні сформованості комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку шкіл-інтернатів. Обґрунтовано та апробовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів, а саме: методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів до формування комунікативної компетентності в молодших школярів для забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії; змістове і методичне забезпечення формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів; залучення молодших школярів до різних видів спільної діяльності як засобу активізації міжособистісного спілкування.

Ключові слова: виховання, комунікативна компетентність, учні молодшого шкільного віку, загальноосвітня школа-інтернат, педагогічні умови, форми і методи виховання, позаурочна виховна діяльність.

АННОТАЦИЯ

Толкачева А. С. Формирование коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности школ-интернатов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических

наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля. – Луганск, 2014.

Диссертационная работа посвящена проблеме формирования коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности школ-интернатов.

Теоретический анализ философской, психологической, педагогической литературы по проблеме исследования позволил уточнить сущность феномена «коммуникативная компетентность» в отношении младших школьников школ-интернатов. Под коммуникативной компетентностью понимаем интегративное личностное образование, которое обеспечивает установление и поддержание контактов с другими людьми для передачи определенной информации, основываясь на знаниях об этических нормах общения и ценностном отношении к ним.

Исследование специфики воспитания коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста школ-интернатов во внеурочной деятельности показало, что значительную роль в этом процессе играют две группы факторов. К первой группе факторов относятся: сензитивность младшего школьного возраста к формированию коммуникативной компетентности младших школьников; потенциал внеурочной деятельности общеобразовательных школ-интернатов в контексте исследуемой проблемы. Вторая группа факторов значительно усложняет формирование коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста школ-интернатов: заорганизованность жизнедеятельности, вынужденная адаптация к большому количеству ровесников, отсутствие индивидуального похода, эмоциональная упрощенность общения; специфика контингента; особенности общения младших школьников школ-интернатов: отсутствие навыков внеситуативного общения, наличие всех разновидностей усложненного общения: дефицитного, дефектного, деструктивного, среди которых определяющим является дефицитное общение.

Охарактеризовано содержание компонентов коммуникативной компетентности (когнитивно-регулятивного, эмоционально-мотивационного, деятельностно-практического). Определены критерии и показатели сформированности коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста школ-интернатов (осведомленность в правилах общения и способах их реализации; принятие правил общения; соблюдение правил общения).

С помощью критериев и показателей выявлены уровни сформированности коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста: конструктивно-диалогический, конструктивно-ситуационный, эгоцентричный.

В процессе экспериментальной работы обоснованы и апробированы педагогические условия, обеспечивающие эффективность формирования коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности школ-интернатов: методическая подготовка

воспитателей общеобразовательных школ-интернатов по формированию коммуникативной компетентности младших школьников для обеспечения субъект-субъектного взаимодействия; содержательное и методическое обеспечение формирования коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности школ-интернатов; вовлечение младших школьников в различные виды общей деятельности как способ активизации межличностного общения.

Экспериментальное исследование позволило сделать вывод о том, что теоретически обоснованные и экспериментально проверенные педагогические условия способствовали эффективности формирования коммуникативной компетентности учащихся младшего школьного возраста во внеурочной деятельности школ-интернатов.

Ключевые слова: воспитание, коммуникативная компетентность, учащиеся младшего школьного возраста, общеобразовательная школа-интернат, педагогические условия, формы и методы воспитания, внеурочная воспитательная деятельность.

ANNOTATION

Tolkachova A. S. Primary school students' communicative competence formation in extracurricular activities of boarding schools. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.07 – theory and methodology of education. – Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University. – Luhansk, 2014.

The thesis deals with the problem of boarding primary school students' communicative competence formation in extracurricular activities.

In the paper the level of the problem development in the pedagogical theory and practice is analyzed; the essence of the concept "communicative competence" regarding boarding primary school students is specified and its structure is determined; the specificity of boarding primary school students' communicative competence formation in extracurricular activities is determined; the criteria and indicators are developed and the levels of boarding primary school students' communicative competence formation are detected; the structural and functional model of boarding primary school students' communicative competence formation in extracurricular activities is developed and tested.

The pedagogical conditions of boarding primary school students' communicative competence formation in extracurricular activities are proved and tested, namely: comprehensive boarding school teachers' methodical training in the formation of primary school students' communicative competence for providing the subject-subject interaction; the content and methodological support of boarding primary school students' communicative competence formation in extracurricular activities; the involvement of boarding primary school students into different types of joint activities as a means of interpersonal communication activation.

Keywords: education, communicative competence, primary school students, comprehensive boarding school, pedagogical conditions, forms and methods of education, extracurricular educational activities.